

NOZEMS, PROVO'S EN 'PATRONAATSKNUPPELE' ONTSTAAN EN ONTWIKKELING VAN DE ALTERNATIEVE JONGERENCULTUUR IN DE JAREN 1955 - 1977 IN DE WESTELIJKE MIJNSTREEK

BART JAN DE GRAAF

INLEIDING

Het is ondoenlijk in kort bestek een gedetailleerd beeld te geven van het ontstaan en de ontwikkeling van de (regionale) alternatieve jongerencultuur in de periode 1955 - 1977. Over elke dansgelegenheid, instuif of kroeg is met groot gemak een even omvangrijk stuk te schrijven als het onderhavige. Onderstaand artikel is daarom niet meer dan een schets, waarin de contouren en grote lijnen van die periode in beeld worden gebracht.

De periodisering behoeft enige toelichting. Begint de (alternatieve) jongerencultuur in 1955? En eindigt zij in 1977? Natuurlijk is dat niet precies het geval. Ik heb 1955 als beginjaartal genomen omdat midden jaren vijftig de rock-'n-roll vanuit de VS de oceaan oversteeft om in Europa, zoals eerder in de VS, een ware rage te ontketen. De rock-'n-roll kan worden beschouwd als de eerste uitingsvorm van jongerencultuur die met moderne communicatiemiddelen - platen, radio en film - de jeugd in vuur en vlam zet. De onstuimige nieuwe muziek onderscheidt zich sterk van de brave amusementsmuziek die daarvoor in zwang was, en wordt door de jeugd, juist vanwege haar dynamiek en uitbundig temperament, gretig omarmd. De oudere generatie vindt het maar niks en hoort er voornamelijk 'onbeschrijflijke herrie' in.

Een andere reden om het begin van de jeugdcultuur in het midden van de jaren vijftig te dateren, is dat rond 1955 de welvaartsgroei van de naoorlogse jaren zijn vruchten begint af te werpen en een daarvan is het verruimd bestedingspatroon van de jeugd. Deze economische factor is van een nauwelijks te onderschatten betekenis voor de ontwikkelingen in de tweede helft van de jaren vijftig en in de jaren zestig.

Bovendien is 1955 het jaar waarin het woord 'nozem' wordt geïntroduceerd en in kranten en tijdschriften verschijnt een serie verontruste artikelen over de vermeende ontsporing van de jeugd. De polemiek geeft het fenomeen van het veranderde gedrag van (een groep) jongeren een gezicht. Het verschijnsel doet zich niet alleen in Nederland voor. In de VS is de 'beatnik' de evenknie van de nozem, in Duitsland wordt hij 'Halbstarke' genoemd, in Engeland 'teddy boy' en in Frankrijk 'blouson noir'.

Is het jaar 1955 als globaal uitgangspunt gekozen, 1977 is dat bepaald niet. Aan deze scheidslijn is een specifieke datum gekoppeld. Op dinsdag 12 december 1977 treedt in het Sittardse jongerencentrum Donkiesjot de befaamde, in veler ogen beruchte, Britse punkband The Sex Pistols op. Dit optreden markeert de opkomst van de punk in deze regio, waarmee de jongerencultuur een heel nieuwe weg inslaat. Met de punk eindigt in zekere zin het tijdperk van 'de eindeloze jaren zestig' en werpen de jaren tachtig hun schaduw vooruit.

Tot slot ter inleiding nog enkele opmerkingen over de begrippen 'jongerencultuur' en 'alternatieve jongerencultuur'. Het ontstaan van een eigenstandige jongerencultuur is een naoorlogs verschijnsel. Vóór de oorlog waren er weliswaar diverse jeugdbewegingen, maar deze

waren ondergebracht in de verschillende zuilen en vormden een afspiegeling van (de organisatie van) de volwassenen in de betreffende zuil. Doel van deze jeugdafdelingen was de jongere te modelleren naar het voorbeeld van de (volwassen) jeugdleider. Het ontstaan van de zelfstandige jongerencultuur hangt nauw samen met de naoorlogse ontzuiling, waarvan in de jaren vijftig de eerste tekenen zichtbaar worden.

Dan doet zich nog een verschijnsel voor: het vertrouwen in het 'volwassen' oordeelsvermogen is door twee wereldoorlogen ernstig ondermijnd, niet in de laatste plaats bij de oudere generatie zelf. In de naoorlogse jaren groeit een soort nauwelijks verhulde toegeeflijkheid – alle negatieve kwalificaties over de 'nozems' en rock-'n-roll ten spijt – ten opzichte van alles wat jong en dynamisch is. Niet de traditie, maar de verandering wordt gepropageerd. De vooroorlogse norm van respect voor ouderdom en de vermeende daaraan verbonden wijsheid maakt plaats voor respect voor de jeugd die vernieuwing en vooruitgang moet brengen. 'De jeugd heeft de toekomst!' is een kreet die na de oorlog in zwang komt.

In deze atmosfeer ontluikt de jongerencultuur. Zij is een *alternatieve* jongerencultuur, want rebels, dynamisch, vooruitstrevend en antiburgerlijk. Jeugd versus volwassenheid, vooruitgang versus traditie, progressiviteit versus conservatisme. De wereld moet anders, de volwassenen hebben er een zootje van gemaakt. Het fetisjisme van de oudere generatie voor de televisie, de koelkast en de auto – dé symbolen van de welvaartsgroei – moet plaatsmaken voor een idealistisch en antimaterialistisch wereldbeeld van een jonge generatie die een betere wereld wil, of in elk geval niet het voorbeeld van de oudere generatie wil volgen.

De brommer speelde een hoofdrol in de ontwikkeling van de jongerencultuur in de jaren vijftig en zestig (beeldbank EHC Sittard-Geleen).

DE OPKOMST VAN DE VROEGE JONGERENCULTUUR

Het tijdperk van de rock-'n-roll en de nozem

Het ontstaan van de jongerencultuur

Meteen al bij de intocht van de Amerikaanse en Canadese soldaten bij de bevrijding in 1945 omarmt de jonge generatie, verlangend naar een nieuwe levensstijl die zo weinig mogelijk herinnert aan de sombere periode van de economische crisis in de jaren dertig en de oorlogsjaren, de Anglo-Amerikaanse cultuur, die men als ongedwongen en vrij ervaart. Kauwgom, spijkerbroek, de felgekleurde blokruit blouse, dixieland en jazz zijn na de oorlog zaden van een ontkiemende jeugdcultuur die in tal van opzichten afwijkt van de smaak en het gedrag van de volwassenen. Dat deze cultuur afkomstig is van de 'bevrijders' is echter een aanbeveling.

De cultuur van de oudere generatie, geboren in de vroege jaren twintig of daarvóór, wordt in die jaren nog in tal van opzichten bepaald door de oerdegelijke en door en door burgerlijke Duitse cultuur. Dat is in heel Nederland zo, maar in de Duits-Nederlandse grensstreek nog sterker dan in de rest van het land. Op de radio overheersen schlagers en operettes. De inrichting van de maatschappij wordt nog sterk bepaald door de zuilen met hun ouderwetse jeugdbewegingsstijl, de natuurverheerlijking en de merkwaardige combinatie van gehoorzaamheid, idealisme, romantiek en degelijkheid. Hoezeer de oudere generatie ook een hekel heeft gekregen aan alles wat met Duitsland te maken heeft, toch is het voor velen moeilijk te breken met de als eigen ervaren (vooroorlogse) Duitse cultuuruitingen.

De jongeren kunnen dit met des te meer gemak. De in zoveel opzichten afwijkende Anglo-Amerikaanse cultuur wordt met groot enthousiasme door de jeugd verwelkomd. De oudere generatie kan hiertegen nauwelijks bezwaar aantekenen; het betreft tenslotte de manier van doen van de bevrijders. Toch levert de vervanging van de plusfours door de spijkerbroek heel wat uitgesproken en onuitgesproken strubbelingen op. Zwarte Amerikaanse jazzmusici, zelfs in de beminnelijke persoon van Louis Armstrong, weten maar weinig enthousiasme op te wekken bij de oudere generatie en verwonderd zien zij toe hoe de – overigens geheel blanke – Dutch Swing College Band een massale aanhang verwerft. Zelfs Pim Jacobs, toch niet bekend om zijn woeste jazz, is bepaald te gewaagd voor de behoudende oudere generatie. Er is echter geen houden aan. De Anglo-Amerikaanse cultuur veroverd de harten de jongeren en daarmee wordt een groot deel van de vooroorlogse tradities in gedrag en smaak het exclusieve bezit van ouderen. De jonge generatie heeft geen boodschap meer aan schlagers en operettes, en neemt er zonder treuren afscheid van.

Nozems

In augustus 1955 publiceert *Vrij Nederland* een aantal artikelen van journalist Jan Vrijman over een groep jongeren in de Amsterdamse binnenstad die hij 'nozems' noemt. Ze hangen rond bij bioscopen en knetteren met hun bromfietsen door de straten. Ze roepen voorbijgangers na, dragen opzichtige leren jacks en modelleren hun met brillantine ingesmeerde haren in brutale vetkuiven. Ze houden bovendien van rock-'n-roll muziek die, zoals gezegd, op weinig enthousiasme van de oudere generatie kan rekenen. Vrijman typeert de nozems als een groep jongeren die zich niet thuis voelt in de jeugdbeweging of bij een van de vele jeugdverenigingen. Een groep die niet 'idealistisch' is, maar leeft bij de dag en de vrije tijd vult met branieschoppen en elkaar op hun bromfietsen – voorzien van veel chroom en allerlei toeters en bellen – in snelheid en gedurfdheid de loef proberen af te steken.

Al gauw verschijnen er wetenschappelijke rapporten over de 'maatschappelijke verwildering van de jeugd'. De kranten nemen het onderwerp snel over. Wanneer de vertoning van de rock-'n-roll-film *Rock Around the Clock* (1956) in Manchester uitloopt in relletjes, wordt dat

door de Nederlandse kranten breed uitgemeten. *Rock Around the Clock* draait dan overigens al bijna twee weken zonder problemen in ons land, maar na de berichten uit Engeland breken ook hier ongeregelde heden uit. De omvang ervan wordt overigens schromelijk overdreven. Slechts een enkele maal – in Enschede, Rotterdam, Apeldoorn en Den Bosch – loopt de vertoning van de film uit op opstootjes. Maar in het ordentelijke Nederland van die dagen is iedere rel er één te veel. De boodschap in de kranten liegt er niet om: rock-'n-roll staat voor jeugdige rebellie met een potentieel gewelddadig karakter.

De wetenschappelijke en zeker ook de meer populaire publicaties dragen titels die duidelijk maken hoe men over de nozems denkt: 'straatjeugd'; 'asfaltjeugd'; 'verwaarloosde jeugd'; 'nihilistische jeugd'; 'maatschappelijk verwilderde jeugd'. Nieuw is het verschijnsel overigens niet, al doen de vele verontruste publicaties anders vermoeden. Arbeidersjeugd – want over deze groep hebben we het – vertoont al sinds mensenheugenis een lichtelijk agressief gedrag, maar doet dit van oudsher in de arbeiderswijken, op (dorps)kermis en op plekken waar de brave burgerij niet komt. Wat nieuw is, is dat ze zich nu buiten hun 'territorium' begeven. Door de toegenomen welvaart en daaruit voortvloeiend meer vrije tijd en vergroting van de mobiliteit verschuiven de grenzen. Bioscoopbezoek en bezoek aan dansings komen binnen bereik van deze groep. Daarbij is een hoofdrol weggelegd voor de brommer. Om de statistieken erbij te halen: in 1949 waren er in Nederland (bron CBS/RAI) slechts 4.499 brommers voorhanden. In 1955 is het aantal al explosief toegenomen tot 503.421 exemplaren en per 1 januari 1960 zelfs tot om en nabij de 1.150.000. Eén op de vijf Nederlanders boven de 16 jaar rijdt begin jaren zestig brommer.

Paradoxaal genoeg is de opkomst van de nozem te beschouwen als emancipatie van de arbeidersjeugd en de nivellering van de sociale klassen. Door de ontzuiling en de toegenomen welvaart gaat de arbeidersjeugd deel uitmaken van het tot dan toe exclusieve domein van de burgerij: het stadscentrum, de uitgaansgelegenheden en de bioscopen.

Het gedrag van deze opgeschoten jongens is door de bank genomen nogal onschuldig. De nozems handelen niet vanuit een welomlijnde ideologie of revolutionair motief. Hun anti-burgerlijkheid heeft een onbewust karakter. Ze willen in de paar jeugdijaren die hen rest, voordat ze de verplichtingen van een huwelijk en de zorg voor een gezin aangaan, nog zoveel mogelijk plezier maken.

De film *Rock Around the Clock* is niet de enige film waarin de jeugd zich ineens als rebels en 'onaangepast' manifesteert. Ook in andere films laten jonge tienerhelden zich weinig gelegen liggen aan de geldende conventies. De bekendste voorbeelden zijn *The Wild One* (1953) met Marlon Brando als de sombere en gewelddadige aanvoerder van een motorgang en *Rebel Without a Cause* (1955) met James Dean als mompelende, schuw wegstrooiende jongeman die in de volwassenenwereld niet op zijn plaats is. Brando groeit ondanks zijn onsympathieke rol uit tot een held en James Dean, mede door zijn vroege dood, bijkans tot heilige.

De rebel staat voor het verlangen naar grotere bewegingsvrijheid. Hij is de tegenpool van alle vaak benauwende aan huis gekoppelde gezelligheid van de jaren vijftig. De rebel wordt niet gewaardeerd vanwege zijn hang naar gewelddadigheid, maar vanwege de avontuurlijkheid van zijn bestaan. Zijn mobiliteit en zijn moeiteloze omgang met vrouwen staan haaks op de ingesloten thuisgebondenheid en verlegenheid.

De (mannelijke) nozems met hun opgevoerde brommers kopiëren het gedrag van de nieuwe filmhelden en bejegenen vrouwen op een manier die de oudere generatie, en vooral het burgerlijke deel daarvan, als zeer ongepast beschouwt. Ze bewegen zich luidruchtig naar het centrum van de stad, hebben een hekel aan de klassieke ballroomdans en drukken de meiden stevig tegen zich aan. Deze arbeidersjongens komen er recht voor uit dat zij het spannend vinden de rondingen van een vrouwenlichaam te voelen. De meiden vinden dat al

In de arbeiderswijk Sanderbout waren de cafés ook voor de vrouwelijke jeugd het trefpunt (beeldbank EHC Sittard-Geleen).

even prettig (of laten de jongens uit strategische overwegingen hun gang gaan). De nozems lopen daarin vooruit op de vrijere seksuele moraal en de ongedwongener omgang tussen jongens en meisjes die in de loop van de jaren zestig in zwang zal komen.

Indobands en rock-'n-roll in de Westelijke Mijnstreek

De nozems op hun Kreidlers, Zündapps en Royal Norths zijn niet louter een Randstedelijk fenomeen. De welvaartsgroei is een algemeen verschijnsel dat zich in alle provincies voordoet. Ook in de Westelijke Mijnstreek rijden opgeschoten jongens op hun brommers van kroeg naar kroeg en van dancing naar dancing. Speelde het dagelijks leven van de arbeidersjeugd zich voorheen vooral op straat in de eigen wijk af, met de opkomst van de brommer wordt de hele regio erin betrokken.

Zuid-Limburg kent in de tweede helft van de jaren vijftig, begin jaren zestig een heel scala van gelegenheden waar jongeren op zoek gaan naar vermaak. In een website, gewijd aan 'sixties bands' uit Limburg, worden maar liefst veertig dancings genoemd waar regelmatig rock-'n-roll bandjes optraden. Een veelvoud daarvan aan patronaats- en gemeenschapshuizen is buiten beschouwing gelaten en de lijst is zeker niet compleet.

Voorop in de introductie van de rock-'n-roll in Limburg, zoals trouwens in heel Nederland, lopen de zogenaamde Indorock bands. De jonge generatie Indische Nederlanders, al vertrouwd met een levendige muzikale traditie van krontjong en Hawaiimuziek en gewend om live te spelen op bruiloften en andere familiefeesten, omarmt de nieuwe muziek uit Amerika en wordt al snel gevraagd deze muziek ook buiten de eigen kring te spelen. Zij spelen niet alleen rock-'n-roll, waarbij vooral Elvis Presley en Buddy Holly worden geïmiteerd, maar creëren met hun *fusion* van krontjong en Hawaiimuziek met Amerikaanse rock-'n-roll en country een heel eigen geluid. Het succes van de Indorock is ongetwijfeld mede te danken aan het toe-

voegen van showelementen aan de live optredens. Met hun zwarte vetkuiven en trendy kleding, virtueuze en acrobatische trucs met gitaren – de gitaar wordt op de rug, boven het hoofd of op z'n kop bespeeld en de snaren met de tanden aangeslagen – en gelikte dansjes op een strak, maar opzweepende rock-'n-roll ritme weten zij het blanke publiek snel voor zich te winnen.

In de Westelijke Mijnstreek worden Indobands opgericht: in Geleen The Rockin' Blacks (ook bekend onder de naam Mingus & The Rockin' Blacks) en The Black Diamonds; in Grevenbicht The Black Rocking Kids. Vooral The Rockin' Blacks beleeft grote successen, onder andere met de single *Hier is ik weer (met mijn bromfiets)*, die in 1962 goed wordt ontvangen in Hilversum en op een haar na de top tien haalt in het programma 'Teenager Muziekparade'. Hun thuisbasis is de grote zaal van De Hanenhof in Geleen, waar ze verschillende keren voor een duizendkoppig publiek van enthousiaste teenagers optreden. Maar ook in Duitsland zijn ze populair, vooral in Heinsberg en omgeving.

The Black Diamonds, de andere Geleense Indoband, treedt eveneens regelmatig op in De Hanenhof. Toch beleeft deze band vooral succes in Duitsland, waar ze soms weken of zelfs maanden rondtoeren. Het al lang van tevoren contractueel vastleggen van deze optredens zal de band fataal worden. Wanneer in 1963 het Moluks woonoord Graetheide wordt ontruimd, keren de bandleden halsoverkop terug naar Geleen. Naar hun geld kunnen ze dan uiteraard fluiten.

The Black Rocking Kids, later omgedoopt in The Hasey (of Hazy) Brothers, genoemd naar de bandleden Van Haasen – ondanks hun Nederlandse naam Indische Nederlanders – spelen in hetzelfde circuit. Ze zullen in de loop van hun bestaan zo'n beetje alle dancings tussen Maastricht en Venlo aandoen, en spelen daarnaast veelvuldig in de Duitse grensstreek.

Zijn het bij de introductie van de rock-'n-roll in Limburg vooral Indobands die live optredens in de dancings verzorgen, al snel krijgt het rock-'n-roll virus ook blanke Nederlanders in zijn greep. Tientallen bandjes imiteren, aangestoken door de rock-'n-roll shows van

The Black Diamonds, opgericht in Geleen in 1959. Vl.n.r.: Dirk Siaila (drums), Loeky van Gessel (gitaar), Benny van Gessel (zang), Jimmy Grünberg (gitaar), Uus de Wilde (contrabas), Erik van Gessel (gitaar).

de Indobands, hun Amerikaanse voorbeelden en bevolken gaandeweg het circuit van dancings en andere podia. The Crazy Kids, The Mississippi Aligators en The Rocking Apaches (alle drie afkomstig uit Geleen), The Moonshots (Stein) en The White Jumpers (Grevenbicht) zijn slechts enkele van de vele bands die in de regio worden opgericht.

Dancings en ander vermaak in Geleen en omstreken

Geleen is goed vertegenwoordigd als het om Indobands en andere rock-'n-roll bandjes gaat. Deze royale vertegenwoordiging is minder vreemd dan zij in eerste instantie lijkt. Geleen kent in de tweede helft van de jaren vijftig en gedurende de jaren zestig een groot aantal cafés, dancings en andere uitgaansgelegenheden. Naar verluidt zijn er in die jaren maar liefst ruim honderd kroegen die, als waren het kralen van een lange ketting, over de Rijksweg liggen uitgestrekt. Geleen groeit uit haar voegen, is jong, en wil dat weten ook. Later, vanaf midden jaren zestig, zal het zwaartepunt van het uitgaansleven langzaam naar Sittard verschuiven, maar dan heeft Geleen al een roemruchte geschiedenis van jongerencultuur achter de rug.

Eén van de populaire bestemmingen in Geleen in die jaren is café-zaal De Meijer. In de danszaal kan de uit de wijde regio toestroomde jeugd nieuwe dansen uitproberen op de klanken van de jukebox. Eén plaatje kost een dubbeltje, drie plaatjes een kwartje. De rages volgen elkaar snel op: boogie woogie, swing, de jive en de twist. Elke dansstijl heeft zijn eigen bewegingen, die stevast door de oudere generatie worden afgedaan als onbehoorlijk en worden geassocieerd met het bronstig gedrag van wilde dieren.

De regio kent meer populaire dancings: zaal Nijsten in Beek, Martens (zaal Laumen) in Sittard, Sturmons in Schinveld en Hermans in Stein, om er maar een paar te noemen. In veel van deze dancings speelt regelmatig een band, maar niet in allemaal. Muziek is overal voorhanden middels de al genoemde jukeboxen.

Niet alleen dancings zijn geliefde trefpunten, ook bioscopen trekken massaal een jong publiek. Bioscoopkaartjes zijn in de jaren vijftig en zestig nog goedkoop. Overigens komt een groot deel van het publiek niet zozeer op de film af, als wel op de aanwezigheid van het andere geslacht. Zowel jongens als meisjes trekken in groepen naar de bioscoop om elkaar het hof te maken dan wel het hoofd op hol te brengen. Zowel in Geleen als in Sittard zijn dan nog twee bioscopen, respectievelijk Royal (in de Groenstraat) en Roxy (aan de Rijksweg) en Luxor (Rijksweg) en Forum (aan de Engelenkampstraat).

Het uitgaansritueel en krijgsgewoel

Het uitgaan kent zijn rituelen: op woensdag, zaterdag en zondag – dé uitgaansdagen in die jaren – treft men elkaar op straat of bij de bioscoop. Is het nog geen tijd om te gaan dansen (gewoonlijk van acht tot twaalf uur 's avonds), dan wordt er eerst rondgetoerd op de brommer, een filmpje gepikt of op straat rondgehangen. Daarna treft men elkaar bij de dancings. Men hecht zich niet aan één adres. Regelmatig wordt een ware tocht door de regio gemaakt. Vindt men het bij de ene dancing niet leuk, dan toert men vrolijk naar de volgende.

In de dancing wordt uiteraard alcohol gedronken, geflirt en gedanst. Is er een live band dan

De jeugd verzamelt zich om uit te gaan.

wordt er enthousiast meegejoeld en gejived, getwist of geboogiewoogied, al naar gelang de laatste trend voorschrijft. En natuurlijk wordt op geregelde tijden een langzaam nummer ingezet of op de jukebox afgespeeld om de jongens en meisjes in innige omhelzing te kunnen laten schuifelen. Om twaalf uur 's nachts is het afgelopen en gaan de dancings dicht.

Waar mensen uitgaan, loopt het wel eens uit op een handgemeen. De combinatie van alcohol en geactiveerde hormonen vormt een potentieel explosief mengsel. Daar komt bij dat de dancings vooral het terrein zijn van de uitgaande arbeidersjeugd, die wat sneller geneigd is een geschil met de vuisten op te lossen dan het 'bravere' publiek van scholieren en studenten.

Sommige dancings worden bovendien bezocht door groepen die door de jonge Limburgse arbeiders – en soms terecht! – als een bedreiging worden gezien. Door de nabijheid van het Italiaanse gezellenhuis in de Paardestraat in Sittard is dancing Martens (zaal Laumen) in de Putstraat een geliefde plek voor jonge Italiaanse gastarbeiders die in de Limburgse mijnen zijn komen werken. Het zijn mooie jongens die met hun zwier, hun Italiaanse charmes en hun donkere ogen menig Limburgs meisje het hoofd op hol brengen. De Limburgse jongens zien hun kansen op het veroveren van een mooi *Zittesj maedje* bedreigd en menigmaal verandert een bruin Italiaans oog in een groot blauwgekleurd exemplaar. Anderzijds zal menig Limburgse jongen het er ook niet ongehavend vanaf hebben gebracht.

Voor de 'eerste generatie' nozems van de ontluikende jongerencultuur wil nog wel eens met elkaar op de vuist gaan. Overigens is dit min of meer een voortzetting van de oude traditie waarin jongens van verschillende dorpen of wijken hun rivaliteit beslechten. Knokpartijen op dorpskermis, waarbij verschillende groepen boerenjongens met elkaar op de vuist gaan, zijn aloud. Deze knokpartijtjes zijn relatief onschuldig van aard. Er wordt met de blote vuisten gevochten en er komen geen messen of andere wapens aan te pas. Niet zelden worden vroegere rivalen later de grootste vrienden van elkaar.

In Sittard staan de jongens uit Sanderbout bekend om hun strijdvaardigheid. Groepen opgeschoten jeugd uit andere wijken willen zich graag meten met de Sanderbouters en dagen ze regelmatig uit. Wanneer de jongens uit Sanderbout in het weekend in formatie naar Munstergeleen – een nabijgelegen woonkern – wandelen, worden ze daar stevast ontvangen met een regen van kluiten en stenen. Vervolgens gaan bewoners en bezoekers goedmoedig met elkaar op de vuist om tenslotte met schrammen en builen, een enkele kapotte lip of een gezwollen oog weer uit elkaar te gaan.

Intermezzo: het einde van het rock-'n-roll tijdperk

Tegen het einde van de jaren vijftig loopt de rock-'n-roll op zijn laatste benen. De eerste generatie rock-'n-roll helden laat het om verschillende redenen afweten. Elvis moet in militaire dienst, Little Richard wordt dominee, Chuck Berry belandt in de gevangenis en een nieuw groot talent, Buddy Holly, verongelukt samen met de nog jonge Richie Valens in een vliegtuigcrash. Jerry Lee Lewis raakt in diskrediet wanneer blijkt dat het beeldschone meisje met wie hij trouwt, zijn dertienjarige nichtje is.

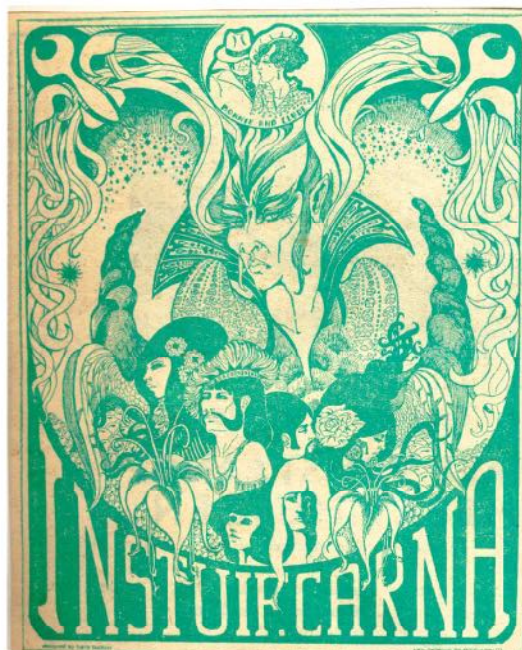
De grote Amerikaanse platenmaatschappijen zetten een offensief in om de rock-'n-roll te breken. Alleen Elvis krijgt een contract bij de machtige RCA, dat er overigens in slaagt de scherpe kantjes van zijn muziek en de optredens af te slijpen. Verder wordt de rock-'n-roll goeddeels genegeerd, omdat de mensen die het bij de grote maatschappijen voor het zeggen hebben, de muziek barbaars vinden. Hun afschuw heeft niet in de laatste plaats te maken met het feit dat het zwarte artiesten waren die een belangrijke rol speelden in de doorbraak van de rock-'n-roll. Als heilzaam blank alternatief voor de rock-'n-roll lanceren de grote maatschappijen een aantal minder rebelse, minder in het oog lopende artiesten.

Na de gouden jaren van de rock-'n-roll tussen 1955 en 1959 is er tot 1963 sprake van een periode waarin rustige pop van brave tienersterren als Paul Anka, Pat Boone, Frankie Avalon en Bobby Darin de hitparades domineren.

Met de beatrage, die in 1963 de inmiddels weer bijna rimpelloze vijver van de popmuziek hevig in beroering brengt, breekt er een nieuw tijdperk aan. Bands als de Stones, de Beatles, de Who, de Kinks en legio andere beginnen met het naspelen van Amerikaanse rhythm & blues om vervolgens een eigen stijl te ontwikkelen. De energie van de rock-'n-roll komt daarmee terug in de populaire muziek.

Al snel steken de leerlingen de meesters naar de kroon. De beatrage neemt ongekende proporties aan. De verkoop van singles en lp's laat vanaf 1963 een enorme stijging zien. Sprak de rock-'n-roll vooral arbeidersjeugd aan, nu gaan jongeren uit alle lagen van de bevolking overstag. Ook de middenklassen-jeugd, die zich in de jaren vijftig nog vooral op jazz oriënteerde, omarmt de beatgolf.

Zo krachtig is het enthousiasme onder het jonge publiek dat er vanaf 1963 talloze tijdschriftartikelen verschijnen waarin gesproken wordt van een jeugdcultuur die zich definitief van de cultuur van de volwassenen vervreemdt. In die jeugdcultuur zijn verschil-

len tussen de klassen in muziekvoorkeur naar de achtergrond verschoven. Het is alsof jong-zijn een sterker bindende kracht heeft dan maatschappelijke plaatsbepalers als religie, klasse of stand.

DE TWEEDE GOLF IN DE JEUGDCULTUUR

Van Instuif naar 'kosmies' jongerencentrum

De Instuif

Zoekt de arbeidersjeugd vanaf de jaren vijftig geheel zelfstandig – en vaak tot ergernis van de burgerij – haar vertier in dancings en kroegen, voor de middenklassenjeugd, waaraan in de ogen van de gevestigde orde meer eer te behalen valt, wordt het vermaak georganiseerd. Vooral de katholieke kerk is sterk in het organiseren en invullen van de vrije tijd voor deze groep. Zij doet dat vanaf begin jaren vijftig in de vorm van de 'instuif', die snel aan populariteit wint. Dat zij daarmee een paard van Troje binnenhaalt, is in die jaren nog nauwelijks te voorzien.

In 1952 richt kapelaan Hoogeveen in Amsterdam de eerste 'Instuifsociëteit' op. De instuif is een aanzienlijke modernisering ten opzichte van de vooroorlogse jeugdbewegingen, die nog strak in het keurslijf van de verschillende zuilen zijn georganiseerd. In de instuif is iedere jongere welkom die 'in en uit wil stuiven', ongeacht zijn of haar religie of achtergrond. Het is de bedoeling dat de jeugd zich niet langer vormt naar het voorbeeld van de jeugdleader, maar, gebruik makend van de eigen jeugdige dynamiek en vitaliteit, vooral *zichzelf* zal vormen. De instuifgedachte trekt veel aandacht en krijgt massaal navolging. Meestal wordt een jonge kapelaan belast met het opzetten ervan, aangezien die over het algemeen meer voeling heeft met de jeugd dan de oudere priester. De Stichting R.K. Instuif Nederland zorgt voor ondersteuning.

Protestzanger Armand (links) mengt zich onder het publiek na zijn optreden in Instuif Carna te Einighausen.

De instuiven worden niet helemaal vanuit het niets opgezet. Doorgaans zijn ze geënt op activiteiten die al vanuit de parochie voor de jeugd worden georganiseerd. Het aloude 'patronaat', in de twintigste eeuw doorgaans verworpen tot parochieel gemeenschapshuis, dient vaak als basis. Maar ook worden vanuit plaatselijke afdelingen van de Katholieke Arbeiders Jongeren (KAJ, later KWJ) instuiven opgericht.

Ook in Limburg, misschien wel juist in Limburg, slaat het instuifidee massaal aan. In de jaren 1958 en 1959 worden er in de regio verschillende plaatselijke instuiven opgericht. Sociëteit Katholieke Instuif Sittard en K'59 in Geleen (Karmel-1959: genoemd naar de organiserende paters Carmelieten en het jaar van oprichting), zijn enkele van de regionale klonen. In 1965 wordt in Einighausen Instuif Letkiss opgericht, amper een jaar later omgedoopt tot Instuif Carna. Carna is een voorbeeld van een instuif die uit een plaatselijke KAJ afdeling is voortgekomen.

Zanger Wally Tax tijdens het optreden van The Outsiders in Instuif Carna in 1967.

De instuiven trekken een ander (aanvankelijk ook nog wat jonger) publiek dan de dancings. Hier nauwelijks of geen arbeidersjeugd, maar vooral jongeren uit de middenklasse. Dat de instuiven door de katholieke kerk worden opgezet en geleid door – weliswaar jonge – kapelaans, zal daarbij zeker een belangrijke rol spelen. De doorgaans werkende arbeidersjeugd, veelal op vrijerspad, wil zich niet op de vingers laten kijken door de 'zwartrokken'. Voor veel schoolgaande middenstandsjugd, die maar weinig te besteden heeft, is de instuif echter de enige uitgaansgelegenheid.

Vic van Neer, uitbater van café 't Jachthoes aan de Sittardse Paardestraat, had een heel eigen benaming voor de jeugd die in de instuiven bijeenkwam: 'patronaatsknuppele'. Het is twijfelachtig of hij daarmee de jeugd aanduidde of vooral de kapelaans die de instuiven bestierden. Zijn taalgebruik is een belangrijke bron geweest voor de befaamde WW-band, die veel van Van Neers frasen in zijn nummers onsterfelijk heeft gemaakt.

Sociëteit Katholieke Instuif Sittard wordt in april 1958 opgericht in het bovenzaaltje van café Shtad Zitterd. De instuif is bedoeld voor 'alle jongens die een goede sfeer en goede ontspanning in een katholiek milieu wensen'. Het in Shtad Zitterd bijeengekomen gezelschap staat een soort sociëteit voor ogen waar jongeren van 17 tot 25 jaar elkaar kunnen ontmoeten bij lezingen en filmvertoningen. Ook zijn er plannen voor het organiseren van dansavonden, uiteraard ook toegankelijk voor meisjes.

De instuif is een doorslaand succes en groeit binnen enkele jaren uit tot de grootste van Nederland. Vooral de dansavonden en optredens van bands in de Sittardse schouwburg worden druk bezocht. Er treden grote namen op, zoals de Dutch Swing College Band, the Kinks en 'huisband' Les Chakachas, die op hun tournees door Europa meerdere keren Sittard aandoen.

Ook K'59 in Geleen is een succes. Er worden tal van activiteiten georganiseerd zoals cursussen, praatavonden en dansavonden, maar ook sportactiviteiten en optredens van bands. Er wordt zelfs een eigen combo opgericht. In 1960 krijgt K'59 haar eigen soosruimte in het nieuwe Jeugdhuis aan de Eloystraat. Na strubbelingen met de senioren, die er ook hun activiteiten organiseren, verhuist K'59 in 1964 naar de Rijksweg, waar twee verdiepingen boven de hakkenbar Nohlmans worden ingericht als soosruimte. Drijvende kracht achter K'59 is onderwijzer Bert Sperber, die in 1967 voor een nieuwe baan verhuist naar Deurne en K'59 verweesd achterlaat.

Instuif Carna is misschien wel de bekendste instuif van de drie, niet in het minst door de uitstekende pr van medeoprichter Jan Smeets. Gedurende zijn Pinkpopcarrière heeft hij daar meermaals gewag van gemaakt. Met optredens van bands als The Outsiders, HET, Armand en Golden Earrings weet Carna zich verzekerd van volle zalen. Het publiek komt uit de hele regio. Smeets legt er het fundament voor zijn levenslange betrokkenheid bij het organiseren van popconcerten en het contracteren van aansprekende acts.

Van instuif naar 'kosmies' jongerencentrum

Zoals de rock-'n-roll de jeugdcultuur van de jaren vijftig een gezicht geeft, zo zorgt de beatmuziek die vanaf 1963 vanuit Engeland de wereld overspoelt voor een hele nieuwe sensatie. The Beatles en The Rolling Stones, en in hun kielzog tientallen andere bands, ontketenen een ware revolutie. Met de komst van de popmuziek is de kloof tussen de oudere generatie en de jongeren compleet. Ouderen begrijpen doorgaans niets van deze dionysische muziek die haaks staat op de apollinische klanken van de klassieke muziek of de onbekommerde deuntjes van de amusementsmuziek. Voor de jeugd voelt het als een ware bevrijding.

De rebellie van de jaren vijftig is geëvolueerd tot non-conformisme, geen deel meer willen uitmaken van de maatschappij. Geïnspireerd door schrijvers als Allen Ginsberg en Jack Kerouac

verbreken Amerikaanse beatniks hun maatschappelijke banden en zwerven het land door. Ontplooiing van de innerlijke persoonlijkheid wordt een hoger doel dan maatschappelijke status. De materiële wereld wordt ingeruild voor een immateriële. Hallucinerende middelen als hasjiesj, marihuana en lsd stimuleren een vernieuwende kijk op de samenleving en worden geestverruimend genoemd.

Naast ludieke pogingen om de huidige maatschappij 'om te turnen', zoals door de Nederlandse provo's,

Een groepje Molukkers voor café De Schuur in Geleen

Jongerencentrum Donkiesjot aan de Wal in Sittard (beeldbank EHC Sittard-Geleen).

proberen groepen 'drop-outs' in communes een alternatieve samenleving op te bouwen. San Francisco wordt het centrum van deze hippiecultuur van bloemenkinderen en love en peace. Van daaruit verspreidt zich als weerwoord op de Britse pop de Westcoast muziek met een sterk psychedelische inslag. Muziek verbindt de alternatieve jongeren, die zich met een geuzenterm 'underground' noemen. Op grote openluchtfestivals kunnen zij in alle openheid hun eigen cultuur uiten en ondergaan. De film Woodstock doet daar uitgebreid verslag van. Andere films die de geest van deze tijd ademen zijn Zabriskie Point en – zij het wat oppervlakkiger – Easy Rider.

Het zijn niet alleen de grote steden waar zich deze verandering voltrekt. Ook in de provincies, en maar nauwelijks enige tijd later, doen deze veranderingen zich voor. Een belangrijk platform voor deze alternatieve jongerencultuur wordt geboden door de jongerencentra, die in enkele jaren uitgroeien tot centra van experiment en maatschappelijke opstandigheid. In de tweede helft van de jaren zestig veranderen de van oorsprong brave sociëteiten in psychedelische, 'kosmische' jongerencentra, toevluchtsoord voor opstandige jongeren die hun eigen undergroundcultuur vormgeven. Er wordt beat- en undergroundmuziek gedraaid, hasj gerookt, er treden bands op en er vinden volop experimenten plaats op velerlei gebied... Kortom, voor de behoudende buitenwacht een waar Sodom en Gomorra.

Ook in onze streek ondergaat het jongerenwerk in de jaren zestig die metamorfose, hoewel natuurlijk niet van de ene dag op de andere en verschillend van instuif tot instuif. Sociëteit Katholieke Instuif Sittard is de eerste die radicaal van gedaante verandert. De met ruim 900 leden uit de kluiten gewassen instuif is in 1965 toe aan een vaste (hoewel nog onbetaalde) staf en een eigen onderkomen om de veelheid aan activiteiten te kunnen organiseren. De gemeente biedt het instuifbestuur het onderkomen pand aan de Walstraat (nu Tempelplein) nr. 1 aan, waar tegenwoordig een filiaal van de Rabobank staat. Het pand is bedoeld als kantoorruimte maar heeft ook een keldertje en een paar kleine ruimtes, waarin diverse activiteiten worden georganiseerd. De grote activiteiten vinden nog steeds elders plaats, zoals bijvoorbeeld in de schouw-

burg. Met het betrekken van het nieuwe onderkomen wordt meteen een scheiding der geesten zichtbaar. De meer behoudende leden van de instuif kiezen vanaf 1965 voor studentenkelder 't Kelderke op de Rijksweg, waar wordt doorgegaan op de eerder ingeslagen weg van rock-'n-roll en dixieland. De 'underground' jeugd krijgt met het nieuwe pand een eigen stek die al snel zal uitgroeien tot laboratorium van maatschappelijk experiment en verandering, zoals al die andere jongerencentra die in die jaren als paddenstoelen uit de grond schieten.

Instuif Carna, opgericht in 1965 als Letkiss, kiest van meet af aan voor de beatmuziek en groeit daarmee uit tot een geliefde trekpleister van de jeugd. In Geleen laten de ontwikkelingen nog even op zich wachten. Pas in 1969 doet zich de noodzaak voor een onderkomen te vinden voor de naar een eigen plek hunkerende 'underground'. In dat jaar zorgt een uitslaande brand in de soosruimte van K'59 voor het dakloos worden van de vereniging. Ongeveer tegelijkertijd heeft een aantal Geleense jongeren het heft in eigen hand genomen door zogenaamde 'provadya'-avonden te organiseren. De naam provadya is een samentrekking van de woorden *pro* (Latijn: voor) en *vadja* (Hindi: muziek) en betekent dus: *voor de muziek*, de undergroundmuziek welteverstaan. De eerste provadya-avonden vinden plaats in het Amsterdamse Felix Meritis en vervolgens in Paradiso en Fantasio. In andere steden wordt het initiatief al snel overgenomen.

In het Reüniegebouw aan de Groenseykerstraat worden gedurende enkele maanden avonden georganiseerd waar bands optreden als Supersister, en waar met vloeistofdialysen ware psychedelische lichtshows worden geprojecteerd. De avonden zijn een groot succes, maar de gemeente vindt het maar niks en verbiedt de provadya-avonden.

De oplossing wordt gevonden in een oude boerderij aan de Hofstraat, die in 1970 opent als jongerencentrum De Boerderij. Zowel de verweesde K'59'ers als de provadyajongeren vinden er hun onderkomen.

Ook de Sociëteit Katholieke Instuif Sittard verandert met de uitbreiding van haar vestiging (in 1967/68) - met de aanpalende panden nr. 3 en 5 - in een jongerencentrum. De oude naam maakt plaats voor 'kosmies' Jongerencentrum Donkiesjot. De eerste generatie 'jeugdleiders', de kapelaans en drijvende instuifkrachten als Bert Sperber (K'59) en Fons Wijnhoven (Instuif Sittard) maakt plaats voor een nieuwe generatie jongerenwerkers, die vooraleerst met tomeloos enthousiasme en onbezoldigd hun werkzaamheden verrichten. Ze zijn over het algemeen trouwens maar gemiddeld een paar jaar ouder dan de jeugd die de jongerencentra bezoekt. Dit is de generatie die Theo Keltjens raak typeert in zijn boek *Priesters, provo's, professionals. 100 jaar welzijnswerk in Maastricht* over de overeenkomstige ontwikkeling van de jongerencentra De Berchmans en Combi. De professionals zullen in de loop van de jaren zeventig het stokje overnemen.

Drummer van de band The Stupid Faces tijdens een optreden in Donkiesjot in 1969.

PROVADYA - SNEEUW IN GELEEN

"Het zal 1969 zijn geweest en een aantal vrienden en ik vonden dat ook Geleen een Donkiesjot verdiende! Zo gezegd, zo gedaan. Na maanden van voorbereiding, waarbij we zelfs nauw contact hadden met bestuursleden van het net opgerichte Paradiso in Amsterdam, was het dan zo ver. Het oude patronaatsgebouw aan de Groenseikerstraat werd een van de eerste Provadya's. Dat waren begin jaren zeventig jongerencentra met dezelfde doelstelling als Paradiso. Ik weet nog goed dat de eerste activiteiten zo goed liepen dat zelfs de Sittardse jeugd naar Geleen kwam. Dat was in die jaren nog nooit gebeurd. Wel was het zo dat Geleense jeugd in Sittard uitging.

Enfin: op een van die dagen stond op het programma het optreden van de toen al legendarische groep Supersister, met onder anderen Robert Jan Stips. Ik mocht met een vriend op het balkon voor de belichting en vooral ook voor de vloestofdia's zorgen.

Dat deden wij in het begin van het optreden heel nauwgezet. Tegelijkertijd was de bar ook goed bereikbaar en als actief medewerker was het in die tijd gebruikelijk dat drank/bier je beloning was.

Na ettelijke van deze "schouderklopjes" werden onze gedachten en handelingen steeds creatiever. Steeds meer lichtexplosies en diawisselingen waren daarvan het bewijs.

Op een gegeven moment moest ik heel erg plassen. Maar het toilet was, zeker gezien onze alsmaar belangrijker wordende bijdrage aan het concert, veel te ver. Zodoende opende ik de deur van het balkon die toegang gaf tot de zolder en deed ik in die ruimte snel een plasje. Terwijl ik dat deed, zag ik dat de zolder vol kussens lag. Voordat ik het zelf in de gaten had, trok ik een kussen open en verraste mijn vriend met een kapoksneeuwvui.

Een aantal "schouderklopjes" verder woedde een complete sneeuwjacht door de zaal waardoor publiek en band in een steeds hoger enforische stemming belandden.

Totdat... er opeens een luide knal klonk en het doodstil en pikdonker werd.

Nadat ieder geholpen had om de zaal enigszins sneeuw/veervrij te maken, moesten we een lachende Robert-Jan beloven het niet meer laten te sneeuwen: zijn versterker kon het niet aan!"

Guido van Alphen

Verantwoording

Hoe de jongerencentra in de tweede helft van de jaren zestig en de vroege jaren zeventig veranderen in een broeinest van de 'underground' jeugdcultuur en zich manifesteren als laboratorium van sociale verandering, is een verhaal dat zich niet in een paar alinea's laat vangen. Zoals gezegd, heb ik mij in dit artikel beperkt tot een schets van de contouren.

In 2009 is in Museum Het Domein in Sittard een reeks van drie tentoonstellingen gestart waarin de sociaal-culturele veranderingen in de regio gedurende de jaren zestig, zeventig en tachtig worden belicht. Het is de bedoeling dat bij de derde tentoonstelling, gepland in najaar 2011, een publicatie zal verschijnen over het thema van de reeks. Dit artikel is te beschouwen als een vingeroefening daartoe.

In die context leek ik het gebruik van annotatie mij niet zinnig. Ik wil een aantal gebruikte bronnen evenwel niet onvermeld laten. Wat betreft het algemene verhaal over het ontstaan en de ontwikkeling van de (vroege) jeugdcultuur, leunt deze tekst zwaar op twee publicaties, te weten Tom ter Bogt en Belinda Hibbel (red.), *Wilde jaren. Een eeuw jeugdcultuur* (Uitgeverij Lemma / Utrecht, 2000) en Gerard C. de Haas, *Andere tijden, andere zeden. Jeugdgedrag en jeugdcultuur na 1945* (Ambo, 1971).

De *Kroniek van Sittards jongste verleden (de periode van 1946 tot 1977)*, (VVV Sittard, 1982) samengesteld door A.E.L. Jonkergouw, is nagenoeg onontbeerlijk bij een geschiedschrijving over de decennia na WO II in onze regio, en bleek dat ook in dit geval te zijn.

Muziekfestivals in de openlucht groeiden uit tot hoogtepunten van de alternatieve jeugdcultuur. Pinkpop, dat in 1970 in het sportpark van Geleen voor het eerst plaatsvond, werd een blijvertje.

Voor de beschrijving van de rol van de Indorock heb ik dankbaar gebruik gemaakt van de tekst die René Haustermans schreef voor de reeks tentoonstellingen over de Molukkers in de regio (onder andere in diverse vestigingen van Biblionova en Museum Het Domein, medio 2011). Overigens leunt zijn stuk zwaar op informatie die op diverse websites te vinden is.

De bijdrage 'Blues, beat, pop en soul...' van Koos Snijders in het boek *Gemeente Geleen 1815 - 2000* (Sittard-Geleen 2002) bleek een uitstekende bron voor de roerige jaren zestig in Geleen. Ik heb daarnaast i.v.m. de voorbereidingen van de tentoonstellingen uitgebreid met hem over deze periode gesproken.

Internet is tegenwoordig een belangrijke bron voor historici, zeker wanneer het gaat om recente geschiedenis. Er zijn veel enthousiaste vijftigers en zestigers die het internet gebruiken om hun jeugdherinneringen vast te leggen in woord en beeld. Ook daar heb ik dankbaar gebruik van gemaakt. Drie websites waaraan ik de nodige informatie heb ontleend wil ik met name noemen:

<http://www.henkbloebaum.nl/Solist2/Collega's%20bands%20jaren%20'60/bandsjaren60page.htm> (over Limburgse bands in de jaren vijftig en zestig),

http://fourones.multiply.com/photos/album/21/BANDS_UIT_LIMBURG (over de Indorock-bands) en

<http://www.k59geleen.nl/> (zoals de naam al zegt over K'59).

Buiten deze websites heb ik heel wat 'afgegoogled' om aan diverse informatie te komen. Waar mogelijk heb ik die informatie geverifieerd met geschreven bronnen of bij een van mijn vele informanten aangaande het onderwerp.

Veel informatie is ontleend aan de documenten en andere informatiebronnen die zijn gebruikt voor het samenstellen van de tentoonstellingen over de jaren zestig en zeventig in Museum Het Domein. Bij het verzamelen van de gegevens zijn mondelinge bronnen geraadpleegd, maar ook krantenartikelen, bulletins van de diverse jongerencentra en dergelijke. Voor het schrijven van dit artikel ben ik specifiek te rade gegaan bij Domeinmedewerkers Guus Kloppenburg en Jean Schrijen, twee fervente uitgaansbeesten in de vroege jaren zestig. Zij hebben op hun brommers de Westelijke Mijnstreek veelvuldig doorkruist en onveilig gemaakt. Waarvoor dank!